

พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท

1. พุทธศาสนากับสังคมไทย

ก. ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไทย

ศาสนาอย่างที่เข้าใจกันโดยสามัญ เป็นผลอย่างหนึ่งแห่งความพยายามของมนุษย์ ที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตบางอย่างของคนซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะบุคคลและปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่เรียกว่าปัญหาทางสังคม ในเมื่อศาสนาเกิดจากความพยายามของมนุษย์จึงทำให้มนุษย์และศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะในทางสังคมในฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง ศาสนาจะมีความสำคัญได้รับการยอมรับนับถือจากหมู่มนุษย์เพียงไรก็อยู่ที่ว่า ศาสนายังมีประโยชน์ช่วยสนองความต้องการของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหของพวกเขาได้เพียงใด และมนุษย์ยังมองเห็นความจำเป็นของศาสนาอยู่เพียงใด ข้อนี้หมายความว่า การดำรงอยู่ เจริญขึ้น เสื่อมลง หรือสิ้นไปของศาสนาขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่มีต่อสังคมเป็นสำคัญ(พระราชวรมณี 2512 : 224)

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับศาสนา หรือระหว่างสังคมกับศาสนา เช่นนี้เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างหน้าที่ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบหรือแต่ละสถาบันที่ปะกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างสังคม จะต้องกระทำหน้าที่ของตนทั้งในสภาวะที่พึงกระทำไปตามปกติวิสัย และในสภาวะที่ต้องยืดหยุ่นหรือปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกโครงสร้างสังคม เพื่อการรักษาสังคมโดยส่วนรวมให้คงอยู่ได้ และเป็นไปเพื่อการปรับระเบียบสังคมให้มั่นคง

พุทธศาสนาก็อยู่ในฐานะสถาบันหนึ่งในสังคมไทยและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทย และความมั่นคงของสังคมไทยอย่างแนบแน่น พุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมที่มีความ

หมายและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ซึ่งกล่าวโดยสรุปถึงบทบาทหน้าที่ของพุทธศาสนาต่อสังคมไทยได้ดังนี้ (สมบูรณ์ สุขสำราญ 2527 ก. : 3-5, 2527 ข. : 1-3, สมบูรณ์ สุขสำราญ และพลศักดิ์ จิระไกรศิริ 2526 : 7-8, สัญลักษณ์ ศิวรักษ์ 2519 : 9-20, 2524 ก. : 123-129)

(1) พุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์บูรณาการของสังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ

(2) พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยม และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์ และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย

(3) พุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติ และปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคมและความยุติธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมวลชนทั้งหลาย

การศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทและอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย จะต้องศึกษาวิเคราะห์จากองค์ประกอบของความเป็นสถาบันพุทธศาสนา ซึ่งองค์ประกอบที่มีบทบาทอย่างสำคัญ ได้แก่ พุทธธรรมหรือพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ในรูปของพระไตรปิฎกหรือชาคกต่าง ๆ เป็นต้น พุทธธรรมจะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในฐานะเป็นเครื่องมือสำคัญในการอบรมทางสังคม (Socialization) แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือวัดและพระสงฆ์ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรมมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสังคมอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท วัดและพระสงฆ์จะมีอิทธิพลและบทบาทในวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางค่านิยม จิตใจ ศีลธรรม และพฤติกรรมต่าง ๆ ของประชาชนทั้งในทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนา วัดและพระสงฆ์จะเป็นผู้นำเอาพุทธธรรมมาอบรมสั่งสอนประชาชนใหม่มีความเข้าใจในการประพฤติปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตด้วยความสุขและยุติธรรม

ข. บทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมไทย

ทั้งนี้ไม่ว่าบทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาสังคม จะเน้นอยู่เฉพาะที่หลักพุทธธรรมเท่านั้น แต่ทั้งวัดและพระสงฆ์ก็มีบทบาทสำคัญควบคู่กันไป โดยวัดและพระสงฆ์จะมีบทบาทในการเป็นสถานที่และเป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนได้นำไปปฏิบัติ ซึ่งจะประสบผลสำเร็จเพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอดและศรัทธาที่ประชาชนมีต่อวัดและพระสงฆ์ อันเป็นการดำเนินงานโดยนัยเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ กล่าวคือหลักพุทธธรรมก็เปรียบเสมือนนโยบายหรือแผนพัฒนาชนบท วัดก็เปรียบเสมือนระบบราชการ และพระสงฆ์ก็เปรียบเสมือนข้าราชการ เพียงแต่มีแนวทางที่แตกต่างกัน แต่เป้าหมายก็เป็นเอกเช่นเดียวกัน คือการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม

ปัจจุบันจะเห็นได้ชัดว่ามีการถกเถียงปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์เป็นอย่างมาก ว่า "พระทำอะไรให้แก่สังคมบ้าง" บางคนถึงกับวิจารณ์ว่า "พระเป็นกาฝากสังคม" เพราะเอาแต่นั่งรับปัจจัยไทยทาน ซึ่งทั้งนี้สืบเนื่องมาจากบทบาทของพระสงฆ์หลายด้านสูญเสียไป ในอดีตวัดและพระสงฆ์มีบทบาทมากในการเป็นศูนย์กลางอนุเคราะห์ชุมชนในคานต่าง ๆ เช่น คานการศึกษา สาธารณสุข ศิลปวัฒนธรรม และพิธีกรรมต่างๆ ฯลฯ แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนไปตามยุคสมัย มีการรับเอาแนวความคิดและวัฒนธรรมจากตะวันตกเข้ามา จึงทำให้เกิดสถาบันทางสังคมแบบใหม่เข้ามารับบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไป เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคมจึงลดน้อยลง ทำให้ประชาชนเห็นห่างจากพระสงฆ์มากขึ้น ภาพพจน์ที่ดีของพระสงฆ์ในความรู้สึกของประชาชนก็ลดต่ำลง (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต 2513 : 19-21) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเมือง (สุลักษณ์ ศิวรักษ์ 2524 ช. : 38-47) อย่างไรก็ตามปัญหานี้ได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในหมู่พระสงฆ์ที่จะพยายามฟื้นฟูบทบาท และสถานภาพของตนในสังคม ทั้งในคานศีลธรรมจรรยาและบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

ตามสายตาของประชาชนโดยทั่วไป อาจจะมองบทบาททางสังคมของพระสงฆ์เฉพาะคานศาสนพิธี ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์อันยิ่งใหญ่ของสังคม เพราะจะขาดพระสงฆ์ในการประกอบศาสนพิธีไม่ได้ แต่โดยพื้นฐานความเป็นจริงแล้วบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์มีมากกว่าการเป็นเพียงผู้ประกอบศาสนพิธีเท่านั้น ดังที่พระราชมุนี (2517 : 14-15) ได้แจกแจงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ว่า

"หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นมีบุญคุณไว้ว่าเป็นผู้ให้ธรรมทาน ธรรมทานคือการให้ธรรมะ
 แจงความหมายออกไปว่าเป็นการพยายามชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงามหรือหลักการ
 ที่จะช่วยให้มนุษย์ได้ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม ซึ่งมีความหมายกว้างขวาง เราต้องการให้สังคม
 ประสบสิ่งที่ดีงามสามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นความทุกข์ความขัดข้องต่าง ๆ จึงนับว่าเป็นเรื่อง
 ที่เกี่ยวข้องกับธรรมะอยู่ด้วย สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันใหญ่อย่างหนึ่งในสังคมไทย ในฐานะที่
 เป็นสถาบันเช่นนี้ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่ในตัว หรือจะว่าเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา
 ว่าได้โดยมีบทบาทในทางสังคมเองบ้าง พฤติกรรม กิจกรรมและกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์
 กระทำมีผลกระทบต่อสังคมไปคืบข้าง ความเป็นไปในสังคมมีผลต่อสถาบันสงฆ์
 บ้าง เพราะฉะนั้นจึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระธรรมคำสอนก็
 ตาม หรือพระสงฆ์ในรูปสถาบันหรือวัดวาอารามก็ตาม จะต้องเกี่ยวข้องกับสังคม"

แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงแสดงพุทธพจน์ตรัสสอนพระสงฆ์ให้สำนึกในหน้าที่และความ
 รับผิดชอบต่อสังคม ไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุข
 ของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่หยาตติยชนและมนุษย์
 ทั้งหลาย" (พระมหาปรยุทฺธ ปยุตฺโต 2524 : 10) และ "ให้บรรพชิตพิจารณาเนือง ๆ ว่า
 ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ๆ...วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เรากำลังทำอะไรอยู่" (พระมหา
 สมทรง สิรินฺตโร 2525 : 2)

นอกจาก พระสงฆ์ควรจะไปมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมตามหลักพุทธธรรมและพุทธพจน์
 แล้ว ตามสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิต และการบำเพ็ญภาวนาของพระสงฆ์แล้ว มีเหตุผล 3
 ประการที่ผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทต่อสังคม คือ "ประการแรก การดำเนินชีวิตของ
 พระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย ประการที่สอง สภาพและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผล
 เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม และประการสุดท้ายโดยคุณธรรม คือเมตตาธรรม พระสงฆ์จะ
 ต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์" (พระมหาสมทรง สิรินฺตโร 2525 : 5) ถ้าหากสังคม
 เกิดวิกฤตมีปัญหามากมายประชาชนประสบแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนคอยอยาก พระสงฆ์
 ก็จะไม่สามารถบำเพ็ญภาวนาอย่างสุขสงบได้ อย่างน้อยก็ต้องได้รับผลกระทบในคามปัจจัยสี่ ต้อง
 อดอยากยากแค้นไปคืบ เพราะพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่จากประชาชน ไม่ได้เป็นผู้นำตนเอง
 ไม่สามารถหาปลา หาไก่มาประกอบอาหารได้ เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนพระสงฆ์ต้องเดือดร้อนด้วย

ประกอบกับพระสงฆ์คือผู้ทรงศีลมีเมตตาธรรม เมื่อเห็นผู้ใดทุกข์ต้องพยายามหาทางบรรเทาแก้ไข

พระสงฆ์กับชาวชนบท นับเป็นแบบอย่างของความสัมพันธ์ที่ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมมาโดยตลอด นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์และชาวชนบทต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเกือบทุกด้าน ถ้านับย้อนกลับไปในอดีต ตั้งแต่สมัยที่อิทธิพลของสังคมเมืองยังไม่รุกล้ำเข้าไปในชนบท รัฐบาลยังไม่มึนนโยบายที่จะพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ (ซึ่งอยู่ในราวยุคสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5) ชนบทไทยยังคงอยู่อาศัยและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทั้งในทางสังคม และเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ (Subsistence Economy) เป็นสำคัญ ในช่วงนี้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาของชุมชนชนบท ดังที่พระราชวรมุนี (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต 2524 : 16) ได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์และวัดในอดีตไว้ดังนี้

- (1) เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระเพื่อรับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่สอนในสมัยนั้นรวมทั้งเป็นศูนย์รวมเยาวชนชนค้ำย
- (2) เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพและศึกษาเล่าเรียนค้ำย ตลอดถึงผู้ใหญ่อยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
- (3) เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรัฐของคนในสมัยนั้น
- (4) เป็นที่พักคนเดินทาง
- (5) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หากความรู้เพิ่มเติม
- (6) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด
- (7) เป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ
- (8) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์
- (9) เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อคนมีงาน
- (10) เป็นศูนย์กลางบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจการ
- (11) เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

ในอดีต วัดและพระสงฆ์สามารถแสดงบทบาทเหล่านี้ได้ เนื่องจากตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชาวชนบทมองพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ประพฤติกุศลธรรม มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ และที่สำคัญที่สุดคือความรู้สึกว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญา รอบรู้วิชาการต่าง ๆ เหนือกว่าชาวบ้านทั่วไป และสามารถให้คำปรึกษาแนะนำแก่ชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเป็นเสมือนอาจารย์กับศิษย์ หรือเป็นพ่อกับลูก หรือญาติผู้ใหญ่กับหลานเหลน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมั่นคงเสมอมา

โดยเหตุที่พระสงฆ์กลายมาเป็นผู้นำทางด้านชีวิตและจิตใจ และวัดกลายมาเป็นศูนย์กลางของชุมชน จึงทำให้พระสงฆ์ต้องมียุทธศาสตร์ที่ต่อสู้กับสิ่งที่คุกคามมาแล้วข้างต้น แต่เนื่องจากสังคมมีสภาพเป็นอนิจจัง ไม่มีความคงอยู่ถาวร ต้องมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการไปตามกาลเวลา บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์จึงต้องเปลี่ยนแปลง และปรับฐานะไปตามโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นด้วย

จากสภาพโครงสร้างสังคมที่เรียบง่าย เปลี่ยนมาเป็นสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้น บทบาทของพระสงฆ์ที่เคยมีต่อประชาชนกลุ่มเล็กๆ ต้องขยายความสัมพันธ์กว้างขวางขึ้น ต้องสัมพันธ์กับบุคคลนอกชุมชนที่เข้ามา มีบทบาทต่อชุมชนชนบทในฐานะของผู้ปกครอง ผู้ช่วยเหลือส่งเคราะห์ประชาชนในคานต่าง ๆ ตามที่รัฐบาลได้มอบหมายให้มาปฏิบัติหน้าที่ พระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงจากการเป็นผู้นำในคานต่าง ๆ มาเป็นเพียงผู้ประสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน วัดและพระสงฆ์ถูกลดบทบาทที่มีต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาของชาวชนบทลงมากมาย จนกระทั่งเหลือเพียงบทบาทที่สำคัญ เพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นคลังหัตถ์เท่านั้น

มูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อบทบาทของวัดและพระสงฆ์นั้น เกิดจากอิทธิพลของความเจริญแบบตะวันตกที่แพร่กระจายเข้าสู่ประเทศไทย โดยมีสถาบันต่างๆ มารับหน้าที่แทนวัดและพระสงฆ์ สิ่งนี้เป็นปัจจัยจากภายนอก ซึ่งยังมีมูลเหตุจากปัจจัยภายในอีก 2 ประการ คือ ประการแรก พระสงฆ์ไม่พยายามปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่าง ๆ เหล่านั้นมาสร้างเสริมบทบาทของตนเองขึ้นใหม่ อีกประการหนึ่ง คือ การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สนใจศึกษาความรู้และเทคนิค

วิทยาการสมัยใหม่ การปฏิเสธความรู้เช่นนี้ เป็นผลให้พระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ไม่เข้าใจในมูลเหตุของปัญหาที่ประชาชนประสบอยู่ ประชาชนจึงต้องหันไปพึ่งพาสถาบันอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนชนบทที่เคยแนบแน่นก็เริ่มเห็นห่างกันออกไป (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต 2524 : 18-22)

2. พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท

สภาพการณ์ที่พระสงฆ์จะสามารถดำรงสถานภาพของตนคงเช่นในอดีตได้จะต้องเข้าไปมีบทบาทที่สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่สังคมทั้งในทางโลกียธรรมและโลกุตระธรรมได้มากขึ้น นั่นก็คือจะต้องหันมารับผิดชอบต่อปัญหาของบ้านเมืองและเอื้ออาทรต่อความทุกข์ยากของประชาชน ต่อกรณีนี้ เราน่าจะพิจารณาดังขบวนการหนึ่งของประเทศศรีลังกา คือ "ขบวนการสรรโวทัย" * ซึ่งเป็นขบวนการที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาจิตสำนึกของคนให้ตื่นขึ้น โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทาง หลักพุทธธรรมที่ขบวนการนี้ใช้คือหลักพรหมวิหารและสังคหวัตถุณ์นั่นเอง โดยพยายามตีความหมายของหลักธรรมให้ออกมาในลักษณะปฏิบัติได้อย่างจริงจังในชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสุขและยุติธรรมมากขึ้น

เมื่อกาลเวลาผ่านไปเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของไทยก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ปัญหาสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปจากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งซึ่งปัจจุบันปัญหาสำคัญของสังคมไทยคือ ปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนในชนบท อันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการพัฒนาชนบทซึ่งเน้นแต่การพัฒนาบ้าน วัด ศู ศาลา จิตใจชาดการเอาใจใส่ดูแล จนในที่สุดการพัฒนาชนบทโดยข้าราชการของกระทรวงต่าง ๆ ไม่อาจบรรลุผลสำเร็จได้ในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่ชนบทที่อยู่ห่างไกลจากเขตพัฒนาของทางราชการ อันเป็นปัจจัยหลักกัน

* ผู้สนใจการปฏิบัติงานของขบวนการสรรโวทัย สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก "สรรโวทัยกับการประยุกต์พุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาประเทศ" ของวิชัย โชควิวัฒน์ และ "สรรโวทัยกับอารีรัตน์" ของอุทัย คุลยเกษม ในหนังสือ สันติวิถีกับอนาคตของไทย

ให้พระสงฆ์ในเขตพื้นที่ชนบททางไกลเหล่านี้มีโอกาสได้ก้าวเข้ามาแสดงบทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้นำการพัฒนาชนบท นำพาชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทการพัฒนาชนบท ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธา และสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงานได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์นี้ยังจำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนัก และยังมีกิจกรรมในลักษณะต่างคนต่างทำไม่ประสานกันอย่างเป็นขบวนการหรือองค์กร แนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์จึงยังไม่เด่นชัดนัก

สภาพการสูญเสียภาวะแห่งการเป็นผู้นำทางปัญญาแม้ว่าเป็นปัญหาสำคัญที่ลบลบบาทของวัดและพระสงฆ์ลงไปมาก ซึ่งรวมตลอดมาถึงบทบาทการพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นผลให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทหลาย ๆ ฝ่าย ไม่นับใจในความสามารถและบทบาทที่พระสงฆ์ควรแสดง แม้แต่ในคณะสงฆ์เองก็ยังมีความเห็นไม่ลงรอยกันบางองค์บางฝ่ายเห็นว่า พระสงฆ์ควรจะดำรงตนเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ไม่ควรไปรวมหรือนำชาวบ้านสร้างวัตถุเสียเอง ซึ่งประเด็นนี้ก็เป็นที่น่าสนใจ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเราจะมองบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในพื้นฐานโครงสร้างสังคมแบบใด ถ้าเป็นเมืองพระสงฆ์ควรจะมีมุ่งเน้นการพัฒนาค้นจิตใจเป็นสำคัญ เพราะในสังคมเมืองนั้นมีเหตุปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงที่โน้มถ่วงในการชักนำประชาชนไปสู่ความเสื่อมในทางศีลธรรมจรรยาได้มากกว่าการที่จะพยายามพัฒนาจิตใจในสังคมเมืองจะเกิดประโยชน์ต่อสังคมทั้งในด้านการยกระดับศีลธรรมจรรยา และการลบลบปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่น ๆ ส่วนในชนบทนั้นปัญหาพื้นฐานที่ประชาชนประสบคือ ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ หรือปัญหาคุณภาพชีวิต การพัฒนาค้นจิตใจเพียงอย่างเดียวจะไม่เกิดประโยชน์อะไรต่อชนบท ดังนั้นถ้าพระสงฆ์ในชนบทต้องการจะเสริมสร้างบทบาทของคนในชนบท จึงจำเป็นต้องพยายามเข้าช่วยพัฒนาชุมชนชนบทให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากันควรจะพิจารณาให้เหมาะสมตามสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชน

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานพัฒนาชนบทให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนจึงจะสำเร็จได้ (พรพิมล วรดิกล 2525 : 39) แต่เนื่องจากในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสงฆ์คือชุมชนถูกลดทอนลงไปมาก ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทก็จะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่าย ทั้งประชาชนบางกลุ่มและข้าราชการ พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทจึงต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ มากมายทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและการเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนา อันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท

ความจำเป็นที่พระสงฆ์พัฒนาหรือพระสงฆ์สนใจงานพัฒนาชนบทจำเป็นต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชนนั้น ก็เพื่อใช้เป็นสื่อในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนด้วยความเต็มใจ มิใช่เข้าร่วมเพราะความเกรงใจ หรือถูกบีบบังคับ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับในบทบาทการพัฒนาชนบท จากประชาชนได้ เมื่อนำมาประกอบเข้ากับความศรัทธา เชื่อถือที่มีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์จะสามารถชักนำชาวบ้านให้เข้าร่วมงานพัฒนาของท่านไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านวัตถุหรือจิตใจ แต่จะประสบผลสำเร็จเพียงไรนั้นจะขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักการพัฒนา และแนวทางการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์แต่ละท่าน

จากการศึกษาวิจัยบทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสมุทรบุรี สุขสำราญ และพลศักดิ์ จิโรกรศิริ (2526 : 11-48) ได้ข้อสรุปที่น่าสนใจ ต่อการศึกษาวิเคราะห์บทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในหลาย ๆ ด้าน ด้านหนึ่งคือโครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสุขภาพและบทบาทของตนไว้ในสภาพการณ์ที่สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นโครงการพัฒนาชนบทเหล่านั้นยังทำให้มีการพัฒนาความรู้สึกนึกคิด ที่มีความผูกพันต่อสังคมของประชาชนซึ่งเป็นพื้นฐาน สำหรับการพัฒนาจิตสำนึกทางการพัฒนาและความรู้สึกในการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาชนบทของประชาชน

พระสงฆ์ที่มีบทบาทในการพัฒนาชนบท ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า "พระสงฆ์พัฒนา" โดย

เฉพาะอย่างยิ่งพระผู้นำท้องถิ่น มีทัศนคติยอมรับบทบาทการพัฒนาชนบทในปัจจุบัน เพราะยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่าพระสงฆ์ต้องจาริกไปช่วยเหลือประชาชน การช่วยเหลือนี้มีใช้ช่วยในด้านจิตใจและศาสนพิธีเท่านั้น แต่ช่วยในด้านวัตถุคือ การพัฒนาการศึกษา อาชีพ อนามัย การเกษตร โภชนาการ และการออมทรัพย์ รวมทั้งการปลูกเร้าให้มีจิตใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันเป็นทางนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรร่วมกัน เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารควาย สหกรณ์ เป็นต้น

สำหรับโครงการพัฒนาชนบทที่พระสังฆพัฒนาดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในค่านิยม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย และการศึกษา ในขณะที่เดียวกันได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวม กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสังฆพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไปตามทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์นั่นเอง

กล่าวโดยสรุปถึง บทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ได้ว่า นับเป็นความสำเร็จในการอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันดีของประชาชน มาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน แต่เรื่องที่น่าวิตกกังวลคือ พระสงฆ์จะมีทัศนคติต่อการพัฒนาชนบทอย่างไรเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาของชนบทในปัจจุบันหรือไม่และจะบริหารโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้หรือ เพราะสภาพงานสังฆพัฒนาชนบทที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังมีลักษณะที่ต่างคนต่างดำเนินงาน จะมีการประสานงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ้างภายในกลุ่มเล็ก ๆ ดังนั้นทิศทางและแนวทางของงานสังฆพัฒนาชนบทจึงยังค่อนข้างสับสนไม่ชัดเจนขึ้นอยู่กับศักยภาพ ความรู้ความสามารถ ทัศนคติและอุดมการณ์การพัฒนาชนบทของพระสังฆพัฒนาแต่ละท่าน เป็นสำคัญ

3. แนวทางของงานสังฆพัฒนาที่เหมาะสม

ในปัจจุบัน การประยุกต์พุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชนบท ยังไม่ปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวาง (ซึ่งอาจจะมีพระสงฆ์บางองค์ประยุกต์ใช้แล้วแต่ยังคงอยู่ในวงแคบ) แต่เมื่อพิจารณา

จากหลักพุทธธรรม จะพบว่าหลักการและปรัชญาการพัฒนาชนบทแฝงอยู่ด้วย ดังที่วีระ สมบูรณ์ (2524 : 8-9) ได้สรุปหลักการดังกล่าวไว้ ดังนี้

(1) ทำความมุ่งที่จะขจัดทุกข์ของมนุษย์หรือให้มนุษย์ได้รู้จักขจัดทุกข์ของตนได้มากที่สุด ดังนั้นในการพัฒนาจะมุ่งไปที่การมองเห็นปัญหา (ทุกข์) ของแต่ละท้องถิ่นในชนบท มองหาเหตุผลของปัญหา (สมุทัย) ตั้งเป้าหมายที่จะขจัดปัญหาเหล่านั้น (นิโรธ) และร่วมกันหาทางออกของปัญหานั้น (มรรค)

(2) เป้าหมายของการพัฒนาควรเน้นที่หลักการพึ่งตนเอง (อัตตาหิ อัตตโน นา โถ) มิใช่หลักการพัฒนาที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากที่อื่น ผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่น ความช่วยเหลือจากภายนอกควรจะเป็นเรื่องรองที่จะช่วยเสริมให้การพึ่งตนเองของชาวชนบทเป็นไปได้

(3) การพัฒนาควรแก้ไขปัญหาคความยากจนและขาดปัจจัยในการดำรงชีพ ให้เกิดความกินอยู่พอคี่ เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาคานอื่น ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไป

(4) การพัฒนาควรจะเน้นที่ความค่อยเป็นค่อยไป หรือวิวัฒนาการอย่างเป็นลำดับมากกว่าที่จะเป็นการกระโดดจากสภาพหนึ่งโดยทันที หรือหลุดจากสภาพเก่าสู่สภาพใหม่ทันที

(5) การพัฒนาจักต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หากรู้จักความพอคี่ในการเอาทรัพยากรมาใช้อย่างรอบคอบ

(6) การพัฒนาไม่ควรเน้นระบบพัฒนาที่ใหญ่โต แต่ควรเน้นที่จุลเล็ก ๆ คี่หมู่บ้านหรือชุมชนเล็ก ๆ ควรเน้นให้แต่ละชุมชนมองเห็นปัญหาของตน แก้ไขปัญหาของตนด้วยความพยายามของตนเองให้มากที่สุด

(7) การพัฒนาควรปรับการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชนให้มากที่สุด หลักสูตรการศึกษาควรเป็นหลักสูตรที่เกิดขึ้นจากสภาพความเป็นจริงในหมู่บ้านแต่ละแห่ง

(8) การพัฒนาไม่ควรจะปฏิเสธวิทยาการสมัยใหม่ แต่ก็ควรจะนำมาใช้ในระคับกลางให้เครื่องมือเครื่องจักรเหล่านั้นเกื้อกูลการทำงานของมนุษย์ มิใช่ทำลายคุณค่าของมนุษย์

(9) การพัฒนามิใช่มุ่งที่ผลทางวัตถุ แต่ควรมุ่งที่ผลทางจิตใจ เพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันและระหว่างท้องถิ่นมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาการพัฒนาชนบทในพุทธศาสนามุ่งให้ความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของคนในชุมชนเป็นสำคัญประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง แนวทางการดำเนินชีวิต(อย่างปกติสุขหรือมีคุณภาพ) ตามหลักพุทธธรรมนั้น เน้นความเป็นอยู่ที่เป็นสุขกับความสะดวกสบายสอดคล้องกับ

ธรรมชาติ ขอนี้จะนำคนให้รู้จักการดำรงอยู่อย่างประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือยจนเกินเหตุ ทั้งไม่ทำลายธรรมชาติเพื่อสนองความเห็นแก่ตัวและความอยากทางวัตถุของคน อันเป็นการชี้แนะทั้งในค่านิยมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางเศรษฐกิจนี้ ได้มีผู้นำเอาหลักพุทธธรรมมาวิเคราะห์และแยกแยะออกมาเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่เรียกว่า "การพัฒนาตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์" หรือ "การพัฒนาตามหลักเศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ"* (Buddhist Economics) อันเป็นกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจที่พยายามจะจัดสรรทรัพยากรอันมีอยู่อย่างจำกัดมาบำบัดความต้องการของมนุษย์ในระดับที่พอดี กล่าวคือมนุษย์มีความสุขตามสมควร ไม่มากจนฟุ้งเฟ้อและไม่น้อยจนขาดแคลน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาผลิตและบริโภคเพื่อการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ไม่ใช่สิ่งฟุ่มเฟือยหรือสิ่งหายากในชุมชน อันจะเป็นผลให้ท้องฟ้าและแสงอาทิตย์จากภายนอกมาใช้ในการผลิตและบริโภค ซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสียต่อเศรษฐกิจของชุมชน

หัวใจของหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ "ประโยชน์สูงสุดและประหยัดที่สุด" โดยมีหลักในการปฏิบัติ ดังนี้ (ชวลิต พิชาลย์ 2523 : 30-31)

- (1) หลักความสันโดษ คือพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่
- (2) หลักอหิงสา คือการใช้ชีวิตร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน
- (3) หลักอารักขสัมปทา คือเมื่อใดทรัพย์มากก็ให้ใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการบริโภคสิ่งจำเป็นในปัจจุบัน และเก็บรักษาไว้ในอนาคตเมื่อถึงคราวจำเป็น
- (4) หลักมัตตัญญูตา คือการรู้จักประมาณในการบริโภค
- (5) หลักประหยัด คือใช้จ่ายทรัพย์เพื่อซื้อสินค้ามาบริโภคไม่ให้มาก หรือน้อยเกินไป และยึดถือหลักความจำเป็นมากกว่าความฟุ่มเฟือย

* ผู้สนใจควรจะศึกษาค้นคว้ารายละเอียดจาก Small is Beautiful ของ Schumacher หรือหนังสือแปล หรือเก็บความวิเคราะห์ของนักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่าน เช่น ของรังสรรค์ ธนะพรพันธ์, สมบูรณ์ สุภศิลป์ และมูลนิธิธรรมสันติ รวมทั้งการบรรยายเรื่อง เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธของท่านพุทธทาสภิกขุ และอาจารย์วรศักดิ์ วรธัมโม

การปฏิบัติตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์จะเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ของประชาชน ปัจจุบันปัญหาสำคัญของชนบทคือ ปัญหาความยากจน ประชาชนประสบภาวะหนี้สินเกือบทุกครัวเรือน สภาพความเป็นอยู่แร้นแค้นไม่สามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ ปัญหาเหล่านี้เกิดจากเป้าหมายการผลิตของประชาชนเป็นการผลิตเพื่อการค้า พยายามผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดมากกว่าจะผลิตเพื่อการบริโภค จึงถูกกลไกของการตลาดบีบคั้นทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ประชาชนเองยังขาดการสะสมทุน แต่กลับใช้จ่ายไปอย่างฟุ่มเฟือยเพื่อการแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมของสังคมเมือง โดยมีได้คำนึงถึงความจำเป็นพื้นฐานของตนเองมากนัก แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าหากประชาชนในชนบทยึดหลักการของพุทธเศรษฐศาสตร์ พยายามดำเนินการผลิตสินค้าที่จำเป็นและมีประโยชน์ต่อการสนองตอบความต้องการในการบริโภคของประชาชนเองเป็นสำคัญ ที่เหลือจากการบริโภคแล้วจึงจะขายเพื่อการสะสมทุนไว้ใช้ในคราวจำเป็น ปัญหาความยากจนแร้นแค้นของประชาชนก็จะบรรเทาเบาบางลง และสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นโดยไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือสงเคราะห์จากภายนอกดังที่เป็นอยู่

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นความพยายามที่จะเสนอแนะแนวทางสังฆพัฒนาชนบทที่เหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาของชนบท และหลักการหรือปรัชญาพุทธศาสนา แต่ในทางปฏิบัติจะต้องพิจารณาและกำหนดแผนงานหรือโครงการสังฆพัฒนาชนบทไปตามสภาพปัญหา ความเร่งด่วนจำเป็นของปัญหา และความพร้อมของทรัพยากรทางการพัฒนา ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ ในที่นี้จึงประมวลข้อมูลและข้อคิดเห็นต่าง ๆ * แล้วทดลองเสนอแผนงาน และโครงการสังฆพัฒนาชนบทที่ครอบคลุมหลักการพึ่งตนเองและหลักการพุทธเศรษฐศาสตร์ไว้เป็นตัวอย่าง ซึ่งพอจะสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

1) พยายามปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้รู้จักเป้าหมายของชีวิตและสังคม ซึ่งอาจจะดำเนินการได้หลายวิธี เช่นการประชุมทำวัตร เทศนาสั่งสอน หรืออบรมศีลธรรม ตลอดจน

* ประมวลและสรุปจากหนังสือและเอกสารต่าง ๆ ทั้งจากหนังสือที่พิมพ์ออกจำหน่าย เอกสารเผยแพร่ของหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน และเอกสารประกอบการประชุมสัมมนาและผลการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ตลอดจนความคิดเห็นส่วนตัวในประเด็นเหล่านี้

อาจจะจัดตั้งห้องสมุด หรือมุมอ่านหนังสือธรรมะ หรือทางโลกที่จะให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนถึงหน้าที่ของตนทั้งต่อตัวเองและสังคม

2) สร้างการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาของประชาชน โดยพยายามชักจูงให้มีการประชุมปรึกษาหารือ และหาทางแก้ไขปัญหาค้าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยอาจจะกำหนดให้ประชุมกันทุกวันพระ หรือในวันสำคัญทางศาสนาและประเพณีต่าง ๆ หรือในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อการพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอของประชาชน จนกลายเป็นความเคยชินและพัฒนาไปสู่ความสำนึกในหน้าที่การมีส่วนร่วมในปัญหาต่าง ๆ ของตน และนอกจากนี้ในโอกาสการพบปะกันดังกล่าวอาจจะกำหนดให้มีการเสวนาสงเคราะห์ปฏิบัติงานบางอย่างขึ้น เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม โดยควรจะเป็นการปฏิบัติไปตามข้อตกลงในหมู่ประชาชนที่เห็นสมควร

3) ควรจะประยุกต์ความเชื่อและค่านิยมทางศาสนาของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการทำบุญ เรื่องกรรม รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชนบท โดยพยายามประยุกต์ความเชื่อและค่านิยมเหล่านั้นไปสู่การปฏิบัติเพื่อการก่อประโยชน์ของส่วนรวมที่เป็นรูปธรรม ทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและประโยชน์ต่อชุมชน ตัวอย่างเช่น การตั้งสัจจะที่จะทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งในช่วงเข้าพรรษา โครงการทอดผ้าป่าปัจจัยสี่ โครงการจัดงานปีใหม่อย่างประหยัดและปราศจากอบายมุข เป็นต้น *

4) ควรมนำหลักพุทธเศรษฐศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการจัดและดำเนินโครงการสังฆพัฒนาชนบท ให้สอดคล้องกับทรัพยากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสมของชุมชน โดยโครงการที่อาจจะพิจารณาดำเนินการมีดังนี้

ก) ทางด้านการผลิต

(1) จัดทำเครื่องมือการผลิตของส่วนกลางประจำหมู่บ้าน เช่น ธนาคารโค-กระบือ หรือรถไถ เครื่องสูบน้ำ เพื่อให้ประชาชนที่ขาดแคลนได้ใช้หรือเสียดำเช่าในอัตราที่ต่ำ

* ตัวอย่างเช่น การศึกษาวิจัยแบบทดลองของ สุภาพรณ ๗ บางช้าง และคณะที่กลุ่มบ้านเนินทอง และกลุ่มบ้านวังหว้า ใน อ. แกลง จ. ระยอง

(2) นำเอาระบบลงแขกกลับมาใช้ หรืออาจจะจัดตั้งเป็นธนาคารแรงงาน อาสาสมัครช่วยในการผลิต เพื่อการลดค่าใช้จ่ายในด้านแรงงาน

(3) เป็นตัวกลางในการเช่าที่ดิน เพื่อช่วยให้การต่อรองค่าเช่าในอัตราที่ต่ำ และเป็นผู้ค้ำประกันความมั่นคงทางการผลิต

(4) รวมกลุ่มประชาชนฝึกฝนและส่งเสริมให้ทำปุ๋ยหมักใช้เอง หรือใช้มูลโค- กระบือมาเป็นปุ๋ย เพื่อลดต้นทุนค่าปุ๋ยเคมี

(5) พยายามชักจูงให้มีการสร้างและทำนุบำรุงรักษาแหล่งน้ำทางการเกษตร ในชุมชน ตามกำลังความสามารถของประชาชนเอง หรืออาจจะขอความร่วมมือจากทางราชการ บางตามโอกาสอันวาย แต่ไม่ควรจะหวังพึ่งหรือรอคอยความช่วยเหลือจากทางราชการเพียงด้าน เดียว

(6) ติดต่อผู้เชี่ยวชาญให้มาฝึกอบรม แนะนำการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

(7) ส่งเสริมการฝึกฝนอาชีพหรืออาชีพเสริม โดยอาจจะขอวิทยากรหรือ เครื่องมือจำเป็นจากทางราชการหรือองค์กรเอกชนมาฝึกอบรมให้แก่ประชาชน โดยจะต้องคำนึง ถึงวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตที่จะหาได้ง่ายตามทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนเป็นสำคัญ

ข) ด้านการบริโภค

(1) จัดตั้งธนาคารข้าว เพื่อเป็นแหล่งกักเก็บ หรือสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่ สมาชิก หรือประชาชนทั่วไปที่ขัดสนขาดแคลนในคราวจำเป็น

(2) ช่วยให้ชาวบ้านได้ดื่มด่ำสะอาด ด้วยการนำพาชาวบ้านสร้างที่เก็บน้ำฝน ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวมตามโอกาสอันวาย

(3) สนับสนุนการจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าเพื่อจำหน่ายสินค้าจำเป็นที่มีคุณภาพและ ราคาถูกแก่ประชาชนในชุมชน

ค) ด้านสุขภาพอนามัย

(1) สนับสนุนให้ชาวบ้านได้สร้างส้วมซึมให้ครบทุกครัวเรือนเพื่อป้องกันแหล่ง เพาะเชื้อโรค ซึ่งอาจจะใช้วิธีการตั้งกลุ่มหมุนเวียนกันจัดทำเป็นกองทุนโดยเปิดโอกาสให้ผู้ขัดสน ยากแค้นสามารถผ่อนส่งได้

(2) ให้ความรู้ความเข้าใจในหลักโภชนาการ ให้รู้จักเลือกบริโภคอาหารที่ ถูกสุขลักษณะและมีประโยชน์ต่อร่างกาย

(3) แนะนำให้ชาวบ้านรักษาความสะอาดในบริเวณบ้าน และชุมชน อาจจะมีการชุบน้ำทิ้งขยะเป็นของส่วนรวม และมีการกลบฝังหรือเผาทุก ๆ ช่วงเวลาที่เหมาะสมหรืออาจจะนำไปหมักทำเป็นปุ๋ย

(4) ศึกษาวิธีการรักษาโรคควยยาสมุนไพรหรือยากลางบ้าน เพื่อรักษาโรคที่ไม่รุนแรงมากนัก

(5) จัดตั้งกองทุนเวชภัณฑ์หรือสหกรณ์ยา เพื่อการให้คำแนะนำด้านการใช้ยา และจำหน่ายยาในราคาถูกให้แก่ประชาชน

ง) ค่านอื่น ๆ

(1) สนับสนุนให้ประชาชนรู้จักประหยัด ใช้จ่ายแต่สิ่งจำเป็น และเลิกละการจ้างงานประเพณีอย่างใหญ่โตเกินความจำเป็น เช่น งานบวช งานแต่งงาน และอื่น ๆ

(2) พยายามชักจูงอบายมุขในชุมชน โดยเฉพาะการหลงมัวเมาในการพนันและสุรา ด้วยความพยายามอบรมสั่งสอนชี้แนะให้เห็นโทษของอบายมุข หรืออาจจะปฏิบัติการตอบโต้อบายมุขต่าง ๆ เช่น ไม่รับเงินเดือนในงานพิธีกรรมที่มีอบายมุข หรือการตั้งเงื่อนไขในการเข้ามารับการสงเคราะห์จากทางวัด เช่น จะมาขอเยี่ยมข่าวจากธนาการชั่วคราว หรือควายจากธนาการโค-กระบือ ควรจะต้องตั้งสัจจะที่จะละเลิกอบายมุข หรือเป็นผู้ที่มีความประพฤติดีไม่มัวเมาในอบายมุขมากนัก

แผนงานและโครงการสังฆพัฒนาชนบทเหล่านี้เป็นเพียงการทดลองนำเสนอ ตามที่เห็นสมควรว่าจะดำเนินการได้โดยไม่ขัดต่อหลักพุทธธรรม และสอดคล้องกับปัญหาชนบทเพื่อการเสริมสร้างการพึ่งตนเองของประชาชน ตามแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเสนอรวมกันไปทั้งการพัฒนาด้านวัตถุ จิตใจ และสิ่งแวดล้อม แต่ประเด็นสำคัญของการทดลองเสนอนี้คือการเสนอรูปแบบของงานสังฆพัฒนาชนบทให้เห็นความแตกต่างบางประการจากโครงการพัฒนาชนบทของรัฐบาล

อย่างไรก็ตามงานสังฆพัฒนาชนบทดังกล่าว ไม่ว่าจะดำเนินงานในโครงการใดบ้างก็ตาม ความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้เพียงไร ขึ้นอยู่กับพระสังฆพัฒนาเป็นสำคัญว่าจะสามารถโน้มน้าวและผลักดันศักยภาพของประชาชนให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงานพัฒนาชนบทได้อย่างไร หรือ

ด้วพระสังฆพัฒนาเองเข้าใจสภาพปัญหาของประชาชนอย่างถูกต้องแท้จริงเพียงไร รวมตลอดไป
 ถึงความสามารถในการชักนำทรัพยากรและข่าวสารความรู้จากภายนอก (ทั้งจากภาครัฐบาลและ
 เอกชน) มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชนบท เพราะถึงแม้พระสังฆพัฒนาจะมีแนวทางหรือโครง-
 การพัฒนาชนบทที่สมบูรณ์พร้อม แต่ถาชาคปัจจุบันสนับสนุนและเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ อาจจะไม่
 สามารถพัฒนาชนบทให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย